

Norrlänningarnas konsumtionsvanor

Av GÖRAN ALBINSSON

I denna uppsats diskuteras huruvida de som bor i landets fem nordligaste län har andra konsumtionsvanor än övriga svenskar. Ämnet är avgränsat till att endast omfatta differenser, som kan tänkas vara betydelsefulla ur ekonomisk och social synpunkt, dvs. främst variationer i konsumtionens totala storlek per capita och fördelning på olika grupper av varor och tjänster. Detta innebär, att sådana norrländska specialiteter som surströmming, renstek, tunnbröd, pitepalt, mandelpotatis och långmjölk lämnas åsido såsom varande av i huvudsak etnografiskt intresse.

Stora regionala olikheter i konsumtionsstandard har varit en drivande kraft bakom de flesta befolkningsrörelser historien känner. Judarna sökte "ett gott och vitt land, som flytandes är med mjölk och honung". Vilhelm Mobergs romanfigurer Karl Oskar och Kristina, som utvandrade till Nordamerika för att byta den ständigt lurande svälten mot ett tryggt välstånd, hade miljontals motsvarigheter i sinnevärlden. Det har i våra dagar ifrågasatts, om inte skillnader i konsumtionsstandard mellan Norrland och landet i övrigt kan vara en av faktorerna bakom nettoutflyttningen från Norrland.

Norrland är en stor och ur många synpunkter heterogen region. Det kan därför vara så att eventuella särdrag i den norrländska konsumtionen endast utmärker vissa delar av Norrland. Men hänsyn härtill kommer i den mån så är möjligt även regionala skillnader *inom* Norrland att beskrivas. Vid de jämförelser som görs med "landet i övrigt" måste

hållas i minnet, att även detta geografiska begrepp täcker stora lokala variationer. Det är dock ogörligt att annat än i undantagsfall säga något om lokala avvikelser från de genomsnittsvärden som presenteras.

Tyvärr är det kunskapsunderlag, som står till buds, mycket bristfälligt. Det finns inga statistiska undersökningar, som gjorts i syfte att översiktligt belysa konsumtionsvanorna i just Norrland. Vad som nedan presenteras kan därför liknas vid ett pussel, där många bitar saknas. Som en följd härav återspeglar den relativa fördelningen av texten på olika grupper av varor och tjänster mera den varierande tillgången på statistik än gruppernas relativa betydelse i konsumenternas budget.

Framställningen har disponerats sålunda. Först redogörs för en del viktiga principproblem, som hör samman med konsumtionsjämförelser mellan Norrland och övriga Sverige. Ett särskilt avsnitt har ägnats åt frågan, om det är dyrare att leva i Norrland än i övriga Sverige. Därefter återges några "hypoteser" om konsumtionsvanorna i Norrland. Den därpå följande genomgången av konsumtionens omfattning och struktur har inte kunnat läggas upp som en konsekvent testning av nämnda "hypoteser". Det statistiska materialet tillåter inte detta. I ett avslutande sammanfattningsavsnitt görs dock ett försök att bedöma, om man kan spåra några genomgående tendenser, som är förenliga med "hypoteserna" om förekomsten av speciella norrländska konsumtionsvanor.

Principproblem vid konsumtionsjämförelser mellan Norrland och övriga Sverige

Konsumtionens bestämningsfaktorer. Antag att man funnit, att två regioner har olika konsumtionsstruktur. Jämförelsen bygger därvid på den genomsnittliga konsumtionen per hushåll. Det ligger då nära till hands att fråga, vad skillnaderna kan bero på. En så allmänt formulerad fråga är inte lätt att besvara. I denna uppsats används följande metod.

Ekonomien-statistikern söker finna stabila, empiriskt belagda samband eller funktioner mellan å ena sidan konsumtionens storlek och inriktning och å andra sidan olika konsumtionsstyrande faktorer. Några konkreta

exempel kan bäst belysa problemet. Mätt i kilogram fibrer har de svenska hushållen högre textilkonsumtion än de österrikiska. Per capita dricks mer kaffe i Sverige än i Tyskland. Dessa regionala differenser torde i huvudsak "förklaras" av följande förhållanden. Textilköpens omfattning bestäms i stor utsträckning av inkomstnivån. De svenska hushållen har genomsnittligt högre inkomster än de österrikiska och köper följaktligen mer textilvaror. Genom hårdare beskattning har kaffet länge varit förhållandevis dyrare i Tyskland än i Sverige, vilket verkat återhållande på kaffedrickandet i Tyskland.

Nämnda skillnader i konsumtionen mellan Sverige och de andra länderna kan alltså med stor säkerhet i huvudsak hänföras till olika inkomstnivå respektive olika priser. Exempelen har inte valts på måfå. Inkomstnivå och priser har nämligen mycket ofta visat sig vara av utslagsgivande betydelse vid analyser av konsumtionen. Andra viktiga faktorer är bl. a. ålder (kläder), civilstånd (bostad), yrkesställning (bil), urbaniseringsgrad (dagliga tidningar) och hushållstyp (leksaker).

Stundom kan det hända att regionala konsumtionsskillnader inte helt kan förklaras med hänvisning till olika efterfrågefaktorerers geografiska förekomst. Man får en kvarstående differens som beror på att människorna inom det ena området har andra preferenser — med andra ord tycke och smak — än människorna inom det andra området. Enligt detta synsätt kan konsumtionsolikheter mellan Norrland och övriga Sverige tydligen ha sin grund i skillnader i de yttre efterfrågebestämmande faktorerna och/eller olikheter i tycke och smak.

Mätproblemet. Jämförelser av konsumtionsstandarden är meningsfyllda endast om förbrukningen kan mätas på ett entydigt sätt. Beroende på vilken vara eller tjänst det gäller finns mått för antal, yta (m²), rymd (liter), energi (kalorier) eller vikt (kilo). Dessa kvantitetsmått är i allmänhet otillräckliga. De försummar nämligen den viktiga men svårbestämbara kvalitetsaspekten. Utmärkande för utvecklingen under senare tid har varit, att kvalitetsinslagen blivit allt betydelsefullare. Med kvalitet förstås i detta sammanhang allt det som höjer värdet av en given kvantitet. Livsmedelskonsumtionen mätt i kilo eller liter har sålunda varit stagnerande under senare tid. Den ökning som förekommit

ligger nästan helt på kvalitetssidan. Hushållen köper allt högre förädlade, allt vitaminrikare och allt smakligare livsmedel. På beklädnadsområdet har utvecklingen gått mot lättare tyger och större modeberoende. Bostäderna har gjorts mer lättskötta. Liknande tendenser går igen på de flesta områden.

Det är svårt att finna invändningsfria *volym*mått som innefattar såväl kvantitet som kvalitet. I vissa lägen kan de nominella utgifterna brukas. Detta gör budgetundersökningar, som avser korta tidsperioder, mycket användbara. Av dessa framgår hur hushåll i olika inkomstlägen, med olika bosättningsort, med olika yrke etc. fördelar sina utgifter. Om t. ex. en grupp av hushåll i genomsnitt under en tidsperiod har 10 procent högre livsmedelsutgifter än en annan grupp kan det vara berättigat att säga, att den förra gruppens genomsnittliga livsmedelskonsumtion reellt sett är 10 procent högre. En nödvändig förutsättning härför är dock, att de båda grupperna står inför *samma* varusortiment och *samma* priser. Bara om detta är fallet går det att sätta likhetstecken emellan nominell och real konsumtion.

År 1958 gjorde socialstyrelsen en stor budgetstudie. Det var ett försök att uppskatta samtliga hushålls konsumtion på basis av ett "miniatyr-Sverige". Studien, som officiellt kallas 1958 års levnadskostnadsundersökning, medger emellertid endast ytterst begränsade regionala jämförelser. Norrland är dock så väl representerat, att en särredovisning ter sig försvarlig. I det följande kommer därför en del siffror från nämnda undersökning att återges. Det är då nödvändigt att ha en uppfattning om hur eventuella differenser i de nominella utgifterna är sammansatta av volym- respektive priseteffekter. Frågan är alltså om det är dyrare att leva i Norrland än i övriga Sverige.

Prisnivån i Norrland. De prisgeografiska undersökningar, som gjorts under årens lopp, har entydigt visat två viktiga förhållanden. För det första att den genomsnittliga prisnivån ligger högre i Norrland än i övriga riket. För det andra att differensen med tiden blivit allt mindre.

År 1941 gjordes en omfattande studie, som visade att levnadskostnaderna i Norrland i genomsnitt låg 4 à 5 procent högre än i övriga Sverige. Gävleborgs län hade i stort sett samma levnadskostnader som

de syd- och mellansvenska länen. Därefter steg levnadskostnaderna successivt till Norrbottens län, där de låg cirka 10 procent högre än i Syd- och Mellansverige. I allmänhet fanns en tendens till lägre priser i kusttrakterna än i inlandet. Undersökningen omfattade också skattenivån, vilken visade sig ligga avsevärt högre i Norrland än i övriga Sverige.

Genom att dyrortsgruppera de statsanställdas löner har staten visat sig medveten om förekomsten av regionala prisdifferenser. Nu gällande dyrortsgruppering baserar sig på en undersökning från 1951. Om 1951 års dyrortsundersökning jämföres med den närmast föregående, som avsåg 1946, visar det sig, att under denna tid hade spännvidden mellan dyraste och billigaste ort krympt väsentligt. Vid båda undersökningarna var det i huvudsak kostnaderna för bostad av likvärdig standard och vissa livsmedel, som var högre i norra än i södra och mellersta Sverige. En översiktlig kalkyl tyder på att prisnivån i de tre nordligaste länen år 1951 låg 5—7 procent högre än i övriga Sverige exklusive Stockholm.

År 1962 gjordes en jämförande studie av livsmedelspriserna i 45 städer med ett sammanlagt invånarantal om 2,9 miljoner, dvs. nära 40 procent av rikets totala folkmängd. Om Stockholm med förstäder får utgöra bas låg prisnivån i de flesta syd- och mellansvenska städer inklusive Gävle en à två procent lägre. I Östersund och Skellefteå låg prisnivån någon procent högre. Umeå hade vid undersökningstillfället cirka 3 procent högre livsmedelspriser än Stockholm. Motsvarande tal för Luleå och Boden var 6 respektive 7 procent. Tendensen var alltså klar; livsmedelspriserna låg i genomsnitt högre i de norrländska städerna än i de syd- och mellansvenska.

Det var inte så att genomsnittsnivån i Norrland drogs upp genom att ett mindre antal livsmedel var särskilt dyra. Den högre prisnivån var en följd av att en stor del av sortimentet var dyrare i Norrland. För en del varor som bröd och konserver kunde man emellertid knappast tala om någon tendens till högre priser i Norrland.

Det är svårt att ge ett sammanfattande procenttal på hur mycket dyrare det för närvarande är att leva i Norrland. Gissningsvis torde det inte ens för Norrbottens län röra sig om mer än cirka fem procent.

Några "hypoteser" om konsumtionsstrukturen i Norrland

Vad för slags skillnader kan man vänta att finna vid en konsumtionsjämförelse mellan Norrland och riket i övrigt? Ja, det beror tydligen på vilka olikheter, som finns ifråga om de konsumtionsstyrande faktorerna liksom de funktionella sambanden mellan dessa och konsumtionen. I den offentliga diskussionen kring norrlandsproblemen går det att urskilja tre varandra kompletterande huvudteorier om norrländska särdrag i konsumtionen. De är ganska allmänt formulerade och har aldrig, såvitt jag kunnat finna, preciserats och utvecklats. Två är ganska enkla och skulle kunna kallas "klimathypotesen" respektive "avståndshypotesen". Den tredje är mer sofistikerad och kan benämnas "utvecklingshypotesen". Det rör sig inte om tre alternativa förklaringar. De har många inslag gemensamma. Det är mest ifråga om den betydelse, som skall tillmätas olika förklaringsfaktorer, som de skiljer sig åt. Nedan redogörs i korthet för de väsentligaste inslagen i de tre "hypoteserna".

"Klimathypotesen" säger helt enkelt att det kallare norrlandsklimatet såväl direkt som indirekt påverkar konsumtionen. I relation till ett mildare klimat menas norrlandsklimatet medföra en större kaloriförbrukning, varför matfett, fläsk, mjöl, potatis och andra kaloririka livsmedel efterfrågas särskilt mycket. Vidare går större andel av konsumtionsutgifterna till kläder och bostadsuppvärmning. Även fritidskonsumtionens inriktning är starkt beroende av klimatet. Indirekt påverkar klimatet konsumtionen genom sina effekter på utbuds- och prisförhållanden. Ett illustrativt exempel utgör vitamintillförseln. Denna antas bli lägre av två skäl. Dels får vissa lokalt producerade livsmedel och då särskilt mejeriprodukterna lägre vitaminhalt på grund av den långa vintern. Dels måste frukt och grönsaker i stor utsträckning importeras söderifrån. Som en följd härav blir sydfrukter, äpplen, tomater och andra viktiga vitaminkällor dyrare i Norrland än i övriga Sverige med lägre konsumtion som följd. Detta konstaterande för över till "avståndshypotesen".

"Avståndshypotesen" bygger på tre karakteristika i befolkningens lokalisering. För det första bor relativt sett flera människor i glesbygd i Norrland än i övriga Sverige. Men inte nog med att Norrland har en

jämförelsevis låg urbaniseringsgrad. Därtill kommer för det andra, att avstånden mellan de norrländska tätorterna är stora. För det tredje har varorna söderifrån lång väg att tillryggalägga. Det är därvid att märka att Norrland i huvudsak "importerar" färdigvaror och "exporterar" råvaror och halvfabrikat. Avstånden mellan å ena sidan norrländska befolknings- och produktionscentra och å andra sidan övriga Sverige betyder alltså mer för att höja konsumtionsprisnivån i Norrland än i övriga Sverige. Norrlänningarna får resa långt för att komma till Stockholm, rikets administrativa centrum. En haparandabo bor dessutom ett tågdygn längre från kontinenten än en stockholmare.

Enligt "avståndshypotesen" bör reseutgifterna väga särskilt tungt i norrlandshushållens budget. Därtill kan man vänta, att de konsumtionsvaror för vilkas pris transportkostnaderna spelar stor roll skall vara mindre efterfrågade i Norrland än i landets södra delar. Till denna kategori hör bl. a. färska livsmedel.

Grundläggande för "utvecklingshypotesen" är, att stora delar av Norrland — och då särskilt övre Norrland — är att betrakta som en ekonomiskt utvecklad region. Ett dylikt område har en rad karakteristika, som är av betydelse ur konsumtionssynpunkt. Först och främst är inkomstnivån låg. Hushållen har helt enkelt inte råd att konsumera lika mycket, som man gör i rikare regioner. Inkomsten bestämmer även i stor utsträckning konsumtionens struktur, dvs. dess fördelning på olika varor och tjänster. Helt allmänt är det så, att när inkomsten stiger, växer den andel, som spenderas på mer umbärliga varor av typen delikatesser, njutningsmedel, fritidstillbehör och hushållsapparater. Däremot sjunker andelen för varor av nödvändighetskaraktär såsom enklare livsmedel och skodon. Som ytterligare kännetecken på en utvecklad region kan nämnas, att en stor andel av befolkningen vanligen är undersysselsatt i jordbruk med binäringar och att nativiteten är hög. Återverkningarna på konsumtionen av dessa förhållanden är bl. a. en slagsida mot produkter erhållna *in natura* och tendenser till trångboddhet.

"Utvecklingshypotesen" måste handhas med stor försiktighet, ty den förleder lätt till ett slags cirkelresonemang. Den utvecklade regionen

identifieras nämligen gärna genom särdrag i konsumtionen. I den mån så sker, går det ju inte att sedan förklara konsumtionsstrukturen med hänvisning till att befolkningen lever i en utvecklade region.

Ett enkelt sätt att beskriva "utvecklingshypotesens" huvudtanke är att säga, att Norrlands aktuella konsumtionsstruktur liknar den, som i tidigare skeden fanns i övriga Sverige. Det är dock inte fråga om någon jämn eftersläpning, som alltid kan dateras. De norrländska hushållen tänkes köpa särskilt mycket mjöl, gryn, salt sill, svagdricka, fläsk och snus. Däremot skulle de enligt detta synsätt köpa mindre än hushållen i övriga Sverige av sådant som konserverad och färdiglagad mat, vetebröd, glass, elektriska hushållsredskap, cigaretter och tidningar.

Ingen har någonsin hävdad, att hela Norrland är en ekonomiskt utvecklade region. Meningarna går dock isär, när det gäller vilka delar, som bör åsättas detta epitet. Som en ytterligare komplikation tillkommer, att inkomsterna under senare år stigit mycket starkt i malm-distrikten och vissa industriområden. Man kan i dessa fall tala om en grupp "nyrika" norrlandshushåll, vilkas konsumtionsmönster företer en speciell blandning av gammalt och nytt. Man skulle alltså här ha att göra med konsumtionsskillnader, som inte beror på differenser ifråga om de konsumtionsstyrande faktorerna utan har sin grund i olika preferenser eller tycke och smak mellan denna grupp och hushåll i andra delar av landet.

Som tidigare påpekats tillåter inte det statistiska underlaget en regelrätt testning av några hypoteser. Den följande översikten summeras emellertid upp i ett sammanfattande avsnitt, vilket disponerats som en tentativ bedömning av relevansen i ovannämnda "norrlandshypoteser". Det förhållandet att dessa här refererats innebär inget ställningstagande till deras rimlighet.

Den totala konsumtionen

I detta avsnitt skall hushållens totala konsumtion i Norrland och övriga Sverige jämföras. En dylik jämförelse kan ske från två skilda utgångspunkter. Å ena sidan kan man söka beräkna värdet av vad hushållen faktiskt konsumerat under en viss period och sedan jämföra

konsumtionsbeloppen. Å andra sidan kan det hävdas, att betydligt intressantare än den faktiskt realiserade konsumtionen är den potentiella eller möjliga. Enligt detta synsätt bör jämförelsen omfatta de för konsumtionen *disponibla* beloppen. Skillnaden mellan de två alternativen utgöres av sparandet, som alltså kommer att jämföras med konventionella konsumtionsutgifter. Att handla en biobiljett är att köpa rekreation; att spara för ålderdomen eller oförutsedda händelser är att köpa trygghet.

Den hårda statistiska verkligheten gör i detta fall — liksom i så många andra — subtilare principresonemang överflödiga. De statistiska källor, som står till förfogande, tillåter bara grova approximationer av de ideala storheterna.

Det enda mått, som finns på hushållens ekonomiska kapacitet att konsumera, är den sammanräknade nettoinkomsten enligt skattestatistiken. Med denna från deklarationsblanketten välkända term förstås den deklarerade inkomsten, sedan avdrag gjorts för eventuellt underskott å förvärvskälla. Av en rad skäl avviker den sammanräknade nettoinkomsten från den för konsumtion disponibla inkomsten. Sålunda innefattas ej inkomster, som är skattefria eller beskattas i annan ordning. Såsom exempel kan nämnas sjukkasseersättningar, arbetslöshetsunderstöd, barnbidrag, lotteri- och tipsvinster samt vinster på premieobligationer. Därtill kommer, att många inkomstagare överhuvud inte är deklarationsskyldiga, emedan de har inkomster under en viss nivå. För vissa befolkningsgrupper, och då särskilt jordbrukarhushållen, spelar naturainkomsterna stor roll. Blott en del av dessa behöver emellertid deklarerars och de som är uppgiftspliktiga värderas lågt.

Ovanstående torde räcka som underlag för ett påstående, att den sammanräknade nettoinkomsten är en storhet, som i detta sammanhang har ett begränsat värde. Helt ointressant är den dock inte. Om det är så att nämnda och onämnda orsaker till att den kända sammanräknade nettoinkomsten avviker från den okända — men sökta — disponibla inkomsten saknar geografisk slagsida, blir nämligen vissa regionala jämförelser meningsfulla. De relativa förhållandena mellan olika områden rubbas nämligen inte, om denna förutsättning är riktig.

TABELL 1. *Den sammanräknade nettoinkomsten i kronor per invånare år 1961*

Område	Landsbygd	Städer	Totalt
Gävleborgs län	4 895	6 287	5 463
Västernorrlands „	4 929	6 759	5 431
Jämtlands „	4 692	6 684	5 052
Västerbottens „	4 451	6 652	4 935
Norrbottens „	4 871	6 911	5 522
Norrland	4 775	6 615	5 318
Övriga Sverige	5 132	7 383	6 398

Källa: SOS: Skattetaxeringarna.

Är arbetslöshetsunderstöd, barnbidrag, naturainkomster, falskdeklaration etc. av samma relativa betydelse i Norrland som i övriga Sverige? Som ett första led i diskussionen kring denna fråga skall en del siffermaterial presenteras.

Av tabell 1 framgår, att år 1961 var den sammanräknade nettoinkomsten per invånare 5 318 kronor i Norrland. I övriga Sverige var den 6 398 kronor, dvs. 20,3 procent högre. Skillnaden mellan landsbygden i Norrland och landsbygden i övriga Sverige var emellertid påtagligt mindre; 4 775 kronor mot 5 132 kronor. Samma sak gällde för städerna där genomsnittsinkomsten var 6 615 kronor i Norrland och 7 383 kronor i övriga Sverige. — Den lägre urbaniseringsgraden i Norrland förklarar alltså delvis den totala differensen. Man kan göra tankeexperimentet, att det i Norrland vid i övrigt oförändrade omständigheter var samma relation i fråga om befolkningens fördelning mellan landsbygd och städer som i övriga Sverige. Resultatet blir då att skillnaden i genomsnittsinkomst sjunker från 1 080 kronor till 589 kronor.

Den högsta nettoinkomsten per invånare i Norrland hade Norrbottens län med 5 522 kronor. Den lägsta inkomsten, 4 935 kronor, hade Västerbottens län. Betraktas enbart städerna hade dock Gävleborgs län den lägsta genomsnittsinkomsten. Det förtjänar framhållas, att den genomsnittliga landsbygdsinkomsten i Kalmar och Gotlands län var lägre än i Västerbottens län. Lägre stadsinkomster än Gävleborgs län uppvisade Jönköpings, Kalmar, Gotlands och Blekinge län.

Skattestatistiken kan sägas indikera, att den för konsumtion disponibla inkomsten bör vara lägre i Norrland än i övriga Sverige. Denna tendens förstärks troligen av de höga norrländska kommunalskatterna. I utjämnande riktning verkar å andra sidan, att norrlandsfamiljen får något mer kontanter i form av barnbidrag. Till detta kommer att bostättnings- och yrkesstrukturen i Norrland är sådan, att de obeskattade naturaförmånerna bör spela större roll där än i övriga Sverige. — Den tidigare nämnda levnadskostnadsundersökningen från 1958 erbjuder vissa möjligheter att pröva dessa antaganden och uppskatta nettoresultatet av de varandra motverkande faktorerna.

Levnadskostnadsundersökningen täcker i princip alla inköpta varor och tjänster. Därtill är förmåner erhållna *in natura* mer fullständigt redovisade och mer realistiskt värderade än i självdeklarationerna. Av skäl som det här skulle föra för långt att redovisa, torde ändå särskilt landsbygdshushållens naturaförmåner vara för lågt värderade, om marknadspriserna i detaljistledet tas som norm. I tabell 2 sammanfattas undersökningens resultat. Det är därvid att märka, att den bild skattestatistiken ger av relationen mellan Norrland och övriga Sverige var ungefär densamma år 1958 och 1961. Att 1961 valts till tabell 1 beror på att detta år är det senaste för vilket statistik publicerats.

Enligt levnadskostnadsundersökningen hade år 1958, trots Norrlands lägre urbaniseringsgrad, det genomsnittliga hushållet i Norrland t. o. m. något högre konsumtion än genomsnittshushållet i övriga Sverige. Eftersom norrlandsfamiljerna i genomsnitt är större byter skillnaden förtecken från plus till minus när konsumtionen räknas per person. Konsumtionen per capita var cirka 8 procent lägre i Norrland. Det är därvid att märka, att för många områden är hushållet den naturliga konsumentenheten. Till hushållets "kollektiva" konsumtion hör bl. a. en stor del av boendekostnaderna och utgifterna för inventarier, dagstidningar, bilar och husgeråd. Om det vore möjligt att neutralisera härför skulle differensen på 8 procent krympa. Hur mycket är dock svårt att säga. Sätts de direkta skatterna i relation till konsumtionen visar det sig att skatterna blir relativt sett lägre i Norrland.

Innan dessa onekligen överraskande resultat bedöms, skall ett par

TABELL 2. *Den totala konsumtionen och de direkta skatterna
år 1958*

Område	Total konsumtion		Skatt på inkomst, förmögenhet, arv och gåva per hushåll
	per hushåll	per person	
Norrland	12 117	3 990	2 982
Övriga Sverige	11 927	4 330	3 185

Källa: SOS: Hushållens konsumtion år 1958.

beräkningstekniska kommentarer göras. Det har tidigare konstaterats, att den allmänna prisnivån troligen ligger några procent högre i Norrland än i övriga Sverige. För att neutralisera härför bör alltså värdet av det genomsnittliga norrlandshushållets totalkonsumtion minskas med ett par hundralappar. I motsatt riktning verkar å andra sidan det förhållandet, att främst landsbygdshushållens naturaförmåner även i levnadskostnadsundersökningen är underskattade. Med hänsyn till den lägre urbaniseringsgraden bör effekten härav bli störst i Norrland. Det är svårt att bedöma *nettoeffekten*. Den bild som tabell 2 ger torde nog vara en förhållandevis korrekt återgivning av verkligheten. I alla hän- delser är det den bästa tillgängliga.

Hur kan det nu komma sig att norrlänningarna — trots att de deklarerar drygt 20 procent lägre inkomster — totalt sett konsumerar nästan lika mycket som övriga svenskar? Delvis torde det vara så, att icke skattepliktiga inkomster såsom barnbidrag, arbetslöshetsunderstöd och andra sociala bidrag samt expropriationsersättningar och andra kapitalvinster har större betydelse i Norrland än i övriga Sverige. Ett frågetecken får sättas för kontantsparandet, som man inte vet om det företer lokala variationer. Tungt bland tänkbara faktorer väger säkert normerna för värdering av naturaförmåner och enskilda företagens uttag ur den egna rörelsen. Det kan i detta sammanhang nämnas, att i Norrland uppgick jordbrukarhushållens konsumtion per person till 3 152 kronor. Motsvarande siffra för södra och mellersta Sveriges slättbygder var 3 027 kronor och för södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder

2 864 kronor. T. o. m. räknat per person hade alltså de stora jordbrukarhushållen i Norrland något större konsumtion än jordbrukarhushållen i övriga Sverige. Man bör emellertid observera att i Norrland är kombinationen jordbrukare-skogsarbetare betydligt vanligare än söderut.

Tyvärr går det inte att med tillgänglig statistik vidare belysa ovan nämnda problem. Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras, att det inte finns något som tyder på att den reala konsumtionen i genomsnitt skulle vara lägre i Norrland än i övriga Sverige. Detta förhållande utesluter naturligtvis inte lokala differenser inom Norrland. För den fortsatta framställningen är det särskilt viktigt att notera, att i den mån konsumtionsstrukturen i Norrland framstår som särpräglad, torde inkomsten i många fall kunna försummas som förklaringsfaktor. Det totala konsumtionsbeloppet är nämligen vid ett studium av konsumtionens fördelning på varor och tjänster ett relevantare mått än den sammanräknade nettointkomsten på vad som i efterfrågeanalytisk mening skall förstås med inkomst. Och räknat per person tycks ju den totala konsumtionen vara ungefär densamma i Norrland som i övriga Sverige.

Livsmedel

Enligt 1958 års levnadskostnadsundersökning värderades norrlands-hushållens livsmedelskonsumtion till i genomsnitt 4 097 kronor, vilket utgjorde 33,8 procent av den totala konsumtionen. Motsvarande tal för övriga Sverige var 3 860 kronor och 32,4 procent. Differensen på 237 kronor eller 1,4 procentenheter är så liten, att den ligger inom den statistiska felmarginalen. Den går dock i den riktning man kan vänta. Jordbrukarhushåll och barnfamiljer konsumerar nämligen — trots att naturaförmånerna värderas lågt — vid i övrigt lika omständigheter mer livsmedel än andra grupper och dessa grupper betyder ju mer i Norrland än i övriga Sverige.

I tabell 3 presenteras livsmedelskonsumtionens struktur. Innan dessa siffror kommenteras kan det ha sitt intresse att i korthet spekulera över tänkbara olikheter. Norrlands större frekvens av jordbrukarhushåll och barnfamiljer har redan konstaterats. Det verkar troligt, att effekten härav blir en större konsumtion i Norrland än i övriga Sverige av enkla

TABELL 3. *Livsmedelskonsumtionen i genomsnitt per hushåll
år 1958*

Varugrupp	Norrland		Övriga Sverige	
	Kronor	Procent	Kronor	Procent
Mjöl och gryn	139	3,4	102	2,6
Mjölk, grädde och smör	684	16,7	544	14,1
Matfett utom smör	129	3,1	105	2,7
Ägg	111	2,7	125	3,2
Kött och fläsk	483	11,8	498	12,9
Fisk och skaldjur	109	2,7	117	3,0
Rotfrukter och grönsaker	190	4,6	201	5,2
Frukt och bär	196	4,8	202	5,2
Kaffe, socker och andra specerier	464	11,3	375	9,7
Bröd och flingor	371	9,1	377	9,8
Ost och glass	130	3,2	143	3,7
Charkuterivaror och köttkonserver	303	7,4	272	7,0
Fiskkonserver	43	1,0	46	1,2
Industriellt tillverkade soppor, puddingpulver m. m.	34	0,8	35	0,9
Färdiglagad mat	41	1,0	38	1,0
Frukt- och grönsakskonserver samt sötsaker	114	2,8	123	3,2
Läskedrycker och juice	66	1,6	73	1,9
Förtäring utom hemmet	363	8,9	393	10,2
Fria måltider	127	3,1	91	2,4
Totalt	4 097	100,0	3 860	100,0

Källa: SOS: Hushållens konsumtion år 1958.

och kaloririka livsmedel. Därtill bör de hemmaproducerade matvarorna och skolmåltiderna spela större roll i Norrland. Systemet med fria skolmåltider är sålunda genomfört till praktiskt taget hundra procent i Norrland. I Sydsverige är det å andra sidan ett icke ringa antal kommuner som saknar skolbispisning. Huruvida de något högre livsmedelspriserna i Norrland sätter spår är svårt att bedöma. Effekterna torde väl i allmänhet vara så små, att de inte märks i en så grov jämförelse, som det här är fråga om. För Norrland gäller, att klimatförhållandena kan väntas öka kaloriförbrukningen och den glesare bebyggelsen bör göra restaurang- och kafébesök sällsyntare.

Dessa antaganden motsägs i de flesta fall inte av siffrorna i tabell 3.

Det norrländska genomsnittshushållet hade sålunda en högre konsumtion av mjöl, gryn, mjölk, smör, grädde, margarin, kaffe och socker. Konsumtionen av dessa varor var t. o. m. så stor att ytterligare förklaringsfaktorer utöver de ovan nämnda kan ha inverkat. En dylik faktor utgör de norrländska arbetarhushållens matvanor. Vid ett närmare studium av dessa visade det sig att i Norrland konsumerade arbetarfamiljerna särskilt mycket mjöl, gryn, mjölk, smör, grädde, kaffe och socker. Detta verkar rimligt med hänsyn till att kroppsarbetet i Norrland genom skogsarbetets större betydelse i allmänhet är tyngre och oftare förlagt utomhus än vad fallet är i södra och mellersta Sverige, där industriarbete dominerar.

Som väntat visar tabell 3, att de fria måltiderna spelade större roll i Norrland, 127 kronor, än i övriga Sverige, 91 kronor. I fråga om betald förtäring utom hemmet var värdet för Norrland något lägre, vilket också förmodades ovan.

För en rad poster förelåg praktiskt taget inga skillnader, trots att man kunde vänta sig detta. I mycket beror det på att i Norrland hade jordbrukarhushållen en förhållandevis låg konsumtion av ägg, kött, fläsk, rotfrukter och grönsaker.

Köpen av konserverad och färdiglagad mat brukar betraktas som en mätare på hur hushållen anammat moderna levnadsvanor. Av sådana produkter köper hushållen i Norrland lika mycket som hushållen i övriga Sverige. Indelas samtliga livsmedel i å ena sidan råvaror och halvfabrikat och å andra sidan sammansatta och slutbehandlade livsmedel, visar det sig, att relationen mellan dessa två grupper var ungefär densamma i Norrland som i övriga Sverige. Det kan i detta sammanhang också nämnas, att fördelningen mellan vegetabiliska och animaliska livsmedel inte heller skilde sig nämnvärt åt.

Slutsatsen av det sagda blir, att levnadskostnadsundersökningen knappast stöder tesen, att norrlänningarna skulle ha några speciellt konservativa matvanor. I stora drag är varustrukturen densamma som i övriga Sverige. De olikheter som förekommer framstår som naturligt betingade av yttre förhållanden. Om en småbrukare med utomhusarbete i kallt klimat äter mycket havregrynsgröt och smörgås behöver detta inte vara

något utslag av konservatism. Det kan lika gärna vara fråga om en rationell anpassning till de villkor under vilka han lever.

Njutningsmedel

Med njutningsmedel förstås i detta sammanhang sprit, vin, starköl och tobak.

Det är en gammal erfarenhet från hushållsundersökningar, att konsumenterna notoriskt lämnar för låga uppgifter om sina köp av njutningsmedel. Om 1958 års levnadskostnadsundersökningens uppgifter räknas upp till totalvärden för hela riket, visar det sig också, att av vin och öl sade sig hushållen ha köpt bara cirka hälften så mycket som bevisligen sålts. I fråga om spritdrycker var differensen ännu större. Av tobaksköpen registrerar levnadskostnadsundersökningen cirka två tredjedelar. Ett dylikt förhållande gör, att levnadskostnadsundersökningens siffror över storleken av norrlandshushållens köp av njutningsmedel är ganska ointressanta om de betraktas isolerade. Däremot kan de i viss utsträckning bilda grund för jämförelser mellan Norrland och övriga riket.

Konsumtionen av njutningsmedel kan emellertid studeras på basis av tillförselstatistik. Eftersom det här är fråga om varor belagda med specialskatter finns tillförlitliga uppgifter om de sålda kvantiteterna.

Sprit, vin och starköl. Om man antar att hyckleri, hembränning och andra felkällor inte har någon geografisk slagsida var enligt levnadskostnadsundersökningen år 1958 *utgifterna* för alkoholdrycker per hushåll 34 procent mindre i Norrland än i övriga Sverige. Detta behöver dock inte innebära, att förtäringen av alkohol var så mycket lägre i Norrland. Norrlänningarna hade kanske en annan fördelning mellan sprit, vin och öl än de som bodde i övriga Sverige.

Av flera skäl måste resultaten av regionala uppdelningar av systembolagets försäljning tolkas med försiktighet. För det första är systembolagets butiksnät ganska glest. Många butiker betjänar därför kunder från två län. För det andra driver tillfälliga besökare köpen i höjden i storstäderna och "turistlänen". Det har beräknats, att alkoholkonsumtionen i Jämtlands län till mellan 10 och 20 procent faller på turisterna. Vidare kan det förekomma lokala differenser i den olovliga tillförseln

genom smuggling och hemproduktion. Omfånget av dessa företeelser är av naturliga skäl praktiskt taget okänt.

Köpen av alkoholdrycker är påtagligt lägre i Norrland än i övriga Sverige. Läget år 1962 framgår av tabell 4. Det är fråga om genomsnittsvärden per vuxen invånare. Jämförelsen störs därför inte av att det är relativt fler barn i Norrland. Den största absoluta skillnaden är för spritdrycker. Den vuxne norrlänningen köpte i genomsnitt drygt två liter mindre spritdrycker än den vuxne invånaren i övriga Sverige. För övriga drycker är de absoluta differenserna mindre. Relativt sett är de dock betydande. Köpen av lättvin och starköl var sålunda mindre än hälften så stora i Norrland som i övriga Sverige. — Det är dock att märka, att om storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö exkluderas från övriga Sverige, så skulle skillnaderna i tabell 2 krympa betydligt. Man kan emellertid tryggt anta, att storstädernas höga försäljnings-siffror i mycket ringa mån beror på gästande norrlänningars köp.

Inom Norrland har Gävleborgs län den största relativa försäljningen av spritdrycker och lättvin med i förra fallet Västernorrlands län och i andra fallet Jämtlands län på andra plats. För starkvin och starköl kommer Jämtlands län på första och Gävleborgs län på andra plats. Västerbottens län har genomgående den lägsta försäljningen i liter per vuxen invånare: spritdrycker 5,1, starkvin 0,9, lättvin 1,1 och starköl 0,7.

Det går inte att finna någon enkel förklaring till den låga alkoholkonsumtionen i Norrland och då särskilt Västerbottens län. Troligen är det många faktorer som verkar i samma riktning. En generell iakttagelse är, att alkoholkonsumtionen samvarierar positivt med urbaniseringsgraden. Med hänsyn härtill ter det sig naturligt, att köpen är lägre i Norrland. En annan viktig faktor är med stor sannolikhet tillgängligheten. Dels bor norrlänningarna mer utspridda än svenskarna i övrigt, dels har de tillgång till relativt sett färre butiker. År 1962 gick det i övriga Sverige cirka 18 000 vuxna invånare per systembutik. Motsvarande tal för Norrland var 28 000 och för Västerbottens län 53 000.

Angående Västerbottens län är att märka, att inkomstnivån troligen är lägre där än i de andra länen. Vidare är nykterhetsrörelsen särskilt

TABELL 4. *Försäljningen av alkoholhaltiga drycker mätt i liter per invånare över 20 år år 1962*

Område	Sprit- drycker	Starkvin	Lättvin	Starköl
Norrland	7,1	1,2	1,5	1,1
Övriga Sverige	9,3	2,2	3,7	2,5

Källa: Alkohol; Nya Systembolagets verksamhet 1962 och Statistisk årsbok.

aktiv i Västerbotten, vilket också kan spela viss roll. Under 1962 drevs där en uppmärksam kampanj byggd på personlig bearbetning. Det finns de som velat sätta detta i samband med att Västerbottens län var ensamt om att notera en sjunkande spritförsäljning nämnda år.

Tobak. Tobaksvanorna skiftar mellan olika befolkningsgrupper. Det är välkänt att kvinnor dels röker mindre än män, dels röker nästan enbart cigaretter. Äldre män svarar för en stor del av förbrukningen av tuggtobak. Folk med låga inkomster — och då särskilt om de bor på landet — föredrar gärna att snusa och röka pipa. Enligt levnadskostnadsundersökningen lägger landsbygdsborna ner en lägre andel av sina utgifter på tobak än tätortsborna.

Levnadskostnadsundersökningen är, som tidigare anmärkts, inte riktigt vittnesgill ifråga om tobaksutgifterna. Därför är det svårt att veta vilken tilltro man skall fästa vid dess uppgift om att tobaksutgiften per hushåll är cirka 25 procent lägre i Norrland än i övriga Sverige.

Svenska Tobaksaktiebolaget dominerar helt handeln med tobaksvaror. Företagets "norrlandsdistrikt" omfattar den del av landet som ligger norr om Söderhamn — Bollnäs — Särna, dvs. större delen av vad som i denna uppsats förstås med Norrland.

Tobaksbolagets försäljningsstatistik verifierar, att norrlänningarna köper mindre tobak än de som bor i övriga Sverige. I genomsnitt lade år 1962 norrlänningen över 15 år ner cirka 215 kronor på köp av tobaksvaror. I övriga Sverige uppgick köpen till drygt 250 kronor per person över 15 år.

Även tobakskonsumtionens struktur visar särdrag i Norrland. Förbrukningen av cigaretter, cigarriller och cigarrer är genomsnittligt lägre

i Norrland än i övriga Sverige. År 1962 köptes i Norrland (= Tobaksbolagets norrlandsdistrikt) cirka 1 070 cigaretter och 22 cigariller och cigarrer per individ över 15 år. Motsvarande tal för övriga Sverige var 1 325 och 39. Däremot köptes viktmissigt i Norrland påtagligt mer pipetobak per individ. Konsumtionen av tuggtobak och snus var i genomsnitt drygt 50 procent större i Norrland än i övriga Sverige.

Tobaksvanorna i Norrland har den inriktning, som man med hänsyn till bebyggelseförhållanden och näringslivsstruktur väntar sig. Differenserna i förhållande till landet i övrigt är dock så stora, att även vissa speciellt norrländska förhållanden kan tänkas spela in. Det är sålunda troligt, att för dem som arbetar i skogen och gruvorna är cigarettrökning ett mycket opraktiskt sätt att konsumera nikotin på. Distributionsförhållandena kan också ha en viss betydelse.

Bostad

Enligt 1960 års bostadsräkning fanns detta år nästan exakt 400 000 lägenheter i Norrland. Av dessa var cirka 150 000 belägna i de två nordligaste länen. Den lägre urbaniseringsgraden i Norrland kommer till synes genom att 38 procent av norrlandslägenheterna var belägna i städer och köpingar mot 65 procent för övriga Sverige. Den lägsta andelen — 27 procent — lägenheter i städer och köpingar hade Jämtlands län. De andra norrlandslänen avvek förhållandevis litet från genomsnittet för hela landsändan.

Med hänsyn till ovanstående kan man vänta, att andelen norrlandshushåll, som bor i flerfamiljshus är låg. Detta bekräftas också av bostadsräkningen. År 1960 var blott var tredje lägenhet i Norrland, mot drygt varannan i övriga Sverige, belägen i flerfamiljshus. Som flerfamiljshus har då klassificerats hus med tre eller flera lägenheter. Att andelen lägenheter i flerfamiljshus är låg i Norrland beror också delvis på att flerfamiljshusen spelar en klart mindre roll i norrlandsstäderna än i de syd- och mellansvenska städerna. Den genomsnittliga andelen lägenheter i flerfamiljshus var 66 procent för norrlandsstäderna mot 78 procent för städerna i övriga Sverige, som ju inkluderar storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Något av en norrländsk specialitet

kan tvåfamiljshusen sägas vara. Nästan vart femte norrlandshushåll bodde i ett sådant hus mot vart tionde hushåll i övriga Sverige. 45 procent av lägenheterna i Norrland och 33 procent av lägenheterna i övriga Sverige var belägna i enfamiljshus.

Viktiga inslag i bostadskonsumtionen är lägenheternas standard i olika avseenden, t. ex. deras planering, grad av lättskötthet och utrustning med moderna bekvämligheter. På några punkter ger bostadsräkningen underlag för jämförelser. Sålunda är lägenhetsbeståndets åldersstruktur ungefär densamma i Norrland som i övriga Sverige. Av lägenheterna i Norrland är dock en något mindre andel byggd under 1930-talet och en något större andel byggd under 1950-talet. Nära 40 procent av Norrlands lägenhetsbestånd är byggt under efterkrigstiden. Andelen för övriga landet är något lägre.

Lägenhetsbeståndets utrustning med olika bekvämligheter redovisas i tabell 5. Som synes ligger procentandelarna för hela Norrland något under procentandelarna för övriga Sverige. Den största differensen gäller förekomsten av eget bad- eller duschrum. 47 procent av bostäderna i Norrland och 55 procent av bostäderna i övriga Sverige var år 1960 försedda med denna viktiga bekvämlighet.

Inom Norrland hade Jämtlands län genomgående de lägsta andelarna av bostadsbeståndet utrustat med de redovisade moderniteterna. De fyra andra länen hade ungefär samma andelar för vatten- och avlopp. Ifråga om centralvärme, wc och bad- eller duschrum var lägenheterna i Norrbottens och Västerbottens län bäst utrustade. I dessa två län är också cirka halva lägenhetsbeståndet byggt under efterkrigstiden.

När det slutligen gäller bostädernas storlek visar det sig, att beståndet i Norrland har ungefär samma struktur som beståndet i övriga Sverige. År 1960 var fördelningen cirka 25 procent enrumslägenheter med eller utan kök, cirka 30 procent tvårumslägenheter, cirka 25 procent trerumslägenheter och cirka 20 procent lägenheter med fyra eller flera rum. Variationerna mellan de fem norrlandslänen var ganska små. Nu är det emellertid att observera, att hushållen är olika stora i olika delar av landet. Det i detta sammanhang intressanta är ju bostadsutrymmet satt i relation till antalet boende, dvs. vad som brukar kallas boendetäthet.

TABELL 5. *Lägenhetsbeståndets utrustning med olika bekvämligheter år 1960*

Område	Procentuell andel lägenheter med				
	Vattenledning	Avlopp	Centralvärme	Eget wc	Eget bad el. duschrum
Gävleborgs län	88	89	66	64	45
Västernorrlands „	90	90	66	67	43
Jämtlands „	80	82	59	57	42
Västerbottens „	89	91	80	73	51
Norrbottnens „	86	87	81	76	53
<i>Norrland</i>	87	88	71	68	47
<i>Övriga Sverige</i>	90	90	75	70	55

Källa: SOS: 1960 års bostadsräkning.

Om boendetätheten mätes som antalet boende per 100 rumsenheter är den större i Norrland än i övriga Sverige. Såsom rumsenhet räknas därvid såväl rum som kök. I Norrland gick det 88 personer på 100 rumsenheter år 1960. Motsvarande siffra för övriga Sverige var 79. Detta betyder med andra ord att tillgången på bostadsutrymme per capita var lägre i Norrland än i övriga Sverige.

I Norrland är boendetätheten större på landsbygden än i städer och köpingar. För riket i övrigt är förhållandet det motsatta. Betraktas norrlandslänen var för sig framträder två intressanta omständigheter. För det första har samtliga norrlandslän en större boendetäthet än genomsnittet för övriga Sverige. För det andra ökar boendetätheten från söder till norr. På 100 rumsenheter fanns det i Gävleborgs län 86 och i Norrbottens län 101 personer år 1960.

Sammanfattningsvis kan sägas, att bostadsbeståndet i Norrland i stort sett inte tycks skilja sig nämnvärt från bostadsbeståndet i övriga Sverige. När det gäller utrustningen med olika bekvämligheter har dock Jämtlands län klart lägre värden än riksgenomsnittet. Det förtjänar påpekas, att detsamma även gäller Kronobergs-, Kalmar och Gotlands län. Den större boendetätheten i Norrland beror i stor utsträckning på att hushållen där är barnrikare än i övriga Sverige. I ordning från norr till söder

har de fem norrlandslänen den största andelen barn av rikets samtliga län. En fortsatt minskning av nativiteten i Norrland kommer att betyda mycket för att minska boendetätheten.

Vad slutligen beträffar bränsle- och lysekostnaderna är dessa mycket svåra att beräkna. 1958 års levnadskostnadsundersökning sårredovisar bara de direkta bränsleutgifterna för villaägare respektive hushåll, som hyr lägenheter utan centralvärme. För de hushåll, som bor i förhyrda lägenheter med centralvärme, inkluderas bränslekostnaderna i hyran. Att norrlandshushållen enligt levnadskostnadsundersökningen har högre bränsleutgifter än hushållen i övriga Sverige beror alltså inte bara på klimatet. I samma riktning verkar det förhållandet, att Norrland har relativt fler egnahem och lägenheter utan centralvärme. — Det finns emellertid en annan källa, som kan ge underlag för en allmän bedömning, nämligen den bostadsundersökning, som ligger till grund för beräkningen av bränsleposten i konsumentprisindex. En mycket grov överslagsjämförelse mellan hyreslägenheterna i Norrland och övriga landet pekar på att bränslekostnaderna för en medelstor lägenhet tycks ligga ungefär en tredjedel högre i Norrland. De lokala variationerna inom Norrland framstår som betydande. Med reservation för det ytterst bristfälliga underlaget är de årliga bränsle- och lysekostnaderna per hushåll gissningsvis knappast mer än en hundralapp högre i Norrland än i övriga Sverige.

Beklädnad

Det är svårt att ställa några hypoteser om storleken av norrlandshushållens beklädnadsköp. Tvärt emot vad många tror bör inte Norrlands låga urbaniseringsgrad betyda något. De svenska undersökningar, som gjorts av textilkonsumtionen, ger inte stöd för tesen, att folket på landsbygden relativt sett skulle lägga ut mindre pengar på kläder än tätortsborna. En faktor som kanske spelar en viss roll för att stimulera klädköpen i Norrland är åldersstrukturen. Befolkningspyramiden har en smula bredare bas i Norrland än i övriga Sverige och ungdomar har särskilt stora kläudgifter.

Det kan sägas, att enligt "utvecklingsteorien" bör klädköpen i Norr-

land vara låga på grund av hemsömnadens utbredning. Norrlandshushållen tänkes alltså köpa mer garner och tyger och mindre konfektion än hushållen i övriga Sverige. "Utvecklingsteorien" säger alltså inget om skillnader i den reala beklädnadskonsumtionen. Den uttalar sig bara om de nominella utgifterna, som menas bli lägre som följd av att en stor del av förädlingsarbetet sker i hemmen. Ett sådant resonemang stöds delvis av tillgängliga fakta. Hemsömnad är uppenbarligen en vanlig utväg att hålla utgifterna nere. Men därmed är inte sagt att "utvecklingsteoriens" konklusioner om Norrland behöver stämma. Hemsömnad är nämligen inte bara vanlig i kretsar som hyllar traditionella husmorsdygder och/eller behöver vända på slantarna. Den är också utbredd bland mer flärdfulla konsumenter, som ligger på inkomstskalans övre hälft. För dem är det fråga om ett sätt att i konfektionens tidevarv differentiera sitt klädbestånd och ge det en mer personlig prägel.

Det stora frågetecknet är klimatets inflytande på klädköpen. Inga speciella undersökningar har gjorts av förhållandena i Sverige. Om man jämför beklädnadskonsumtionen i länder med olika klimat kan förefintliga skillnader i beklädnadsutgiftens storlek förklaras utan att klimattskillnader behöver tillgripas som förklaringsfaktor. Däremot spelar klimatet in ifråga om utgifternas fördelning på olika plagg. Det är därför inte orimligt att anta, att norrlandshushållen åtminstone för vissa klädespersedlar har högre utgifter än hushållen i övriga Sverige. Det skulle t. ex. vara överrockar, kappor, skinnkläder, huvudbonader och skor. Däremot är det inte givet, att man i Norrland har högre utgifter för pälsvaror än i landets mer tempererade delar. Pälsar används som bekant inte bara som skydd mot kölden utan även "til Lyst".

Vad säger nu statistiken om norrlänningarnas beklädnadskonsumtion? Liksom för så många andra varugrupper är 1958 års levnadskostnadsundersökning den enda källan. Enligt denna hade hushållen i Norrland i genomsnitt praktiskt taget samma beklädnadsutgift som hushållen i övriga Sverige; 1 307 gentemot 1 300 kronor. Materialet antyder, att barnhushållen i Norrland hade något lägre klädutgifter än hushållen i övriga Sverige, men att detta neutraliserades av ett omvänt förhållande för hushållen utan barn.

Inga större regionala olikheter fanns ifråga om utgifternas fördelning på olika plaggtyper. För kostymer, dräkter, klänningar, underkläder, strumpor, pälsar, skinnkläder och huvudbonader var utgifterna per hushåll desamma. I Norrland spenderades mindre på ytterrockar och kappor och något mer på skor, tyger och garner än i övriga Sverige. För de tre sistnämnda artiklarna är dock differenserna inte större än att de kan vara ett slumpens verk. Medelhushållet i övriga Sverige lade därtill ut mer pengar på skjortor och blusar samt betalade mer till skräddaren än medelhushållet i Norrland.

Det förhållandet att norrlänningarna i genomsnitt lägger ut mindre pengar på ytterkläder än folket i södra Sverige kan synas förvånande. Lekmannen tror gärna spontant, att ju kallare klimatet är, desto större blir behovet av ytterkläder. Det har inte gjorts några speciella studier av frågan. Vi vet alltså inte om norrlänningarna köper fler — ehuru *billigare* plagg än sörlänningarna. De fackmän på textilområdet, som jag intervjuat, har emellertid i samtliga fall vitsordat, att det stämmer med deras erfarenheter, att man i Norrland inte använder överrockar och kappor i samma utsträckning som i övriga Sverige. Det försök till förklaring, som oftast lanserats, utgår från skillnaderna i luftfuktighet och nederbörd. I södra Sveriges kustområden är vintern regnig och blåsig, vilket menas öka behovet av skyddande ytterplagg. I Norrland, med dess torrare klimat sägs befolkningen i större utsträckning gå klädd i kavajer och jackor vid vistelse utomhus. Kylan — som på grund av den lägre luftfuktigheten märks mindre än temperaturdifferensen ger anledning förmoda — bemästras genom varmare underkläder och tröjor.

Rekreation

Begreppet rekreatjonskonsumtion är mycket vidsträckt. På praktiskt taget alla konsumtionsområden finns inslag av rekreation. Restaurangbesök samt köp av sprit, vin, bakverk, godsaker, fritidskläder och fordon tjänar ofta rekreatjonsändamål. De traditionella rekreatjonsutgifterna för kultur, nöjen, hobbyverksamhet o. d. är alltså bara en del av den konsumtion som hör samman med fritid och avkoppling.

Det finns ingen uppenbar anledning förmoda, att norrlänningarnas

samlade rekreationsutgifter skall avvika från vad som gäller i övriga Sverige. Däremot kan man tänka sig flera skäl till att norrlänningarnas fritidsvanor företer vissa särdrag. Särskilt stor roll bör "utbudsförhållandena" spela.

På kulturområdet kan som exempel nämnas att det inte finns någon fast teaterensemble i Norrland. Utöver de föreställningar, som Uppsala Stadsteater ger i Gävle förekommer endast turnéteater. Gävleborgs orkesterförening är landets nordligaste. I förening med en gles bosättning har Norrland i förhållande till folkmängden något färre bokaffärer än övriga Sverige. Av de 307 bokaffärer med fullt sortiment (A-kommissionärer) som fanns 1963 var 41 belägna i Norrland. Norrland har inte heller tillgång till den kulturaktivitet i form av diskussioner, föredrag och kurser som regelbundet uppstår kring ett universitet. Den bristen kommer dock att repareras, eftersom Umeå håller på att bli ett akademiskt lärosäte.

Norrlands natur och klimat bör stimulera till vissa former av friluftsliv och vintersport. Förutsättningarna är gynnsamma för fiske, jakt och skidåkning, medan det i allmänhet är sämre med badmöjligheterna. Man kan också tänka sig, att den glesare bebyggelsen och de längre vintrarna i förening med bristen på kulturcentra stimulerar norrlänningarna att utnyttja massmedia under fritiden. Populärtidningar, radio och TV bör framstå som särskilt attraktiva media, därför att den underhållning de ger kan "konsumeras" i hemmet.

Nedan presenteras en del siffermaterial för olika rekreationsalternativ. Utöver tidningsköpen är statistiken tyvärr mycket mager. När det gäller kulturaktiviteterna hänvisas dessutom till Boalts uppsats i denna bok.

Tidningar. Tidningsköpen är starkt beroende av distributionsförhållandena. I Sverige märks detta på lösnummerköpen av dagstidningar, som är avsevärt lägre på landsbygden än i tätorterna. För prenumererade dagstidningar har distributionen inte varit så mycket sämre på landsbygden, att detta satt några märkbara spår i statistiken. Populärtidningarna, som i allmänhet utkommer en gång per vecka, säljs i stor utsträckning via lanthandelsbutiker och kiosker. Hushållen på landsbyg-

den har också köpt populärpress i ungefär samma utsträckning som tätortshushållen. — I den mån det köps mindre tidningar i Norrland än i övriga Sverige, så skulle det alltså gälla dagspress.

Enligt upplagestatistiken köps det emellertid relativt sett lika många tidningsexemplar i Norrland som i övriga Sverige. Därav är ungefär 2/3 landsortspress och 1/3 storstadspress. Speciellt de stockholmska eftermiddagstidningarna har lyckats muta in den norrländska marknaden.

När det gäller populärpressen måste den varierande TV-tätheten beaktas. Det har nämligen visat sig, att åtminstone under introduktionskedet finns tendenser, att television något hämmar populärpressköpen. Även med hänsyn till televisionens senare ankomst till Norrland är det uppenbart, att det köps relativt fler populärtidningar där än i övriga Sverige. Särskilt i de två nordligaste länen är differensen påtaglig. Räknet per hushåll har det under senare år köpts 10—15 procent fler exemplar populärtidningar i Norrland än i övriga Sverige. En del populärtidningar kan karakteriseras som familjetidningar, medan andra är inriktade på enskilda familjemedlemmar. Det finns ju tonårstidningar, damtidningar, etc. Detta betyder, att populärtidningarna i mindre grad än dagstidningarna blir familjens kollektiva egendom. Man har också funnit, att vid i övrigt lika omständigheter varierar antalet köpta populärtidningar positivt med familjestorleken. Men även om man betraktar individen som konsumentenhet och jämför per capitasiffror köps det relativt sett fler exemplar populärpress i Norrland än i övriga Sverige.

Populärtidningarna är genomgående rikstidningar. Detta betyder naturligtvis inte att de är jämnt spridda över hela landet. I Norrland köps det sålunda särskilt många exemplar av Hela Världen, Lektyr, Svenska Journalen-Hemmet och Familjen samt Såningsmannen. Däremot köps det förhållandevis få exemplar av Idun-Veckojournalen, Röster i Radio och Svensk Damtidning. Norrlänningarnas val av populärpress har en märkbar dragning mot tidningar av det enkla och okonstlade slaget, vilket framstår som en naturlig effekt av den mindre urbaniserade miljön.

Annan rekreation. Antagandet att norrlänningarna är särskilt radio- och televisionssinnade motsägs inte av licensstatistiken. Andelen hushåll

med radio är högre i Norrland än i övriga Sverige. Och trots att televisionssändarnätet först på senare tid kommit att täcka samtliga Norrlands större befolkningscentra är TV-tätheten något större i Norrland. Redan vid årsskiftet 1962/63 gick det 59 TV-licenser på 100 hushåll i Norrland. Motsvarande siffra för övriga Sverige var 57.

Televisionens introduktion har gått mycket snabbt i Norrland. I stockholmsområdet dröjde det drygt fem år efter sändningarnas start innan 60 procent av hushållen hade TV. Knappt tre år efter det Gästrikland hade fått ordentliga mottagningsmöjligheter hade 60 procent av hushållen löst TV-licens. Ju längre norrut sändarnätet byggts ut, desto snabbare har introduktionen förlöpt. Härnösandsområdet, Skellefteå med inland och Piteå med omnejd nådde andelen 60 procent på två år. I Norrbottens län dröjde det knappt ett år innan denna täckning erhöles. — Såvitt man kan bedöma är det här inte fråga om några speciella norrlandsreaktioner. Erfarenheten visar nämligen att ju längre en marknad får ”vänta” på en ny vara, desto snabbare går introduktionen.

I fråga om konventionella nöjesutgifter, t. ex. köp av biljetter till filmföreställningar och idrottsevenemang, visar inte levnadskostnadsundersökningen några skillnader mellan Norrland och övriga Sverige. Däremot hade år 1958 det genomsnittliga norrlandshushållet påtagligt större utgifter för en varugrupp som omfattade mopeder, cyklar, båtar, sportartiklar, foto och leksaker. Tyvärr är det inte känt vilka enskilda varor inom gruppen, som norrlänningarna köpte i särskilt hög grad. Norrlandshushållen hade därtill bara en tredjedel så stora sommarstugeutgifter som hushållen i övriga Sverige.

Resor

Mycket talar för att de som bor i Norrland har höga reseutgifter. Norrlänningarna har i allmänhet längre väg till butiker och allmänna inrättningar än befolkningen i övriga Sverige. Man får dock akta sig för förhastade slutsatser. Den som har att övervinna långa avstånd kanske planerar sitt resande särskilt väl. Vidare har Norrland inga stora städer med omfattande lokaltrafik av resande till och från arbetet. Därtill kommer att utbudet av transporttjänster ”skapar” efterfrågan. En ut-

byggnad av kommunikationsnätet i form av fler järnvägar och vägar samt tätare turer på kollektiva transportmedel gör det möjligt att realisera en latent efterfrågan. Alldenstund Norrland har mindre kollektiva transportmöjligheter än övriga Sverige bör som en följd därav norrlänningarna — andra förhållanden obeaktade — resa mindre än sörslänningarna.

Trots ämnets betydelse får resekonsumtionen här en summarisk behandling. Privatbilismen redovisas nämligen utförligt i Kritz uppsats om transportförhållandena i Norrland. I fråga om de kollektiva trafikmedlen finns vissa uppgifter om resandet i Norrland. Det går dock inte att separera norrlänningarnas privata resor.

Kollektiva färdmedel. Enligt levnadskostnadsundersökningen uppgick utgifterna för resor med kollektiva färdmedel till i genomsnitt cirka 325 kronor per hushåll i Norrland mot 380 kronor per hushåll i övriga Sverige. Utgifternas relativa fördelning på resetyper var olika. För norrlandshushållen avsåg 55 procent lokalresor, 35 procent längre inrikes resor och 10 procent utrikes resor. Med lokalresor förstås sådant som resor till och från arbetet samt resor till närmaste tätort. För hushållen i övriga Sverige avsåg 60 procent lokalresor, drygt 20 procent längre inrikes resor och knappt 20 procent utrikes resor.

Motorfordon. Andelen hushåll med bil är ungefär densamma i Norrland som i övriga Sverige. I stort sett är biltätheten i Norrland densamma på landsbygden som i tätorterna. Kritz påpekar, att resor mellan större orter inom Norrland blir förhållandevis tidskrävande med kollektiva transportmedel. Han menar att detta förhållande gör långa bilresor till ett attraktivare alternativ i Norrland än i övriga Sverige.

Levnadskostnadsundersökningen motsäger inte tesen, att brister i kollektiva transportmöjligheter i Norrland stimulerat bilåkandet. År 1958 var det genomsnittliga norrlandshushållets driftsutgifter för motorfordon 630 kronor. I övriga Sverige var summan cirka 415 kronor, dvs. mer än 200 kronor lägre. Kritz diskuterar utförligt förekomsten av lokala prisdifferenser. Hans slutsats är, att i de i driftskostnadsavseende sämst ställda delarna av Norrland är det vid samma körsträcka 5—10 procent dyrare att ha bil än i övriga delar av landet. Det finns också

tecken som tyder på att bilarna i genomsnitt är något större — och följaktligen dyrare i drift — i Norrland än i övriga Sverige. Men trots allt torde norrlandsbilisternas högre driftsutgifter till största delen bero på att de kör mera. Man kan naturligtvis inte heller utesluta möjligheten, att ett statistiskt slumpfel fjärrmat urvalsundersökningens värde från det sanna.

Övrigt

De konsumtionsgrupper, som hittills behandlats, omfattar ungefär 80 procent av den totala privata konsumtionen. På basis av levnadskostnadsundersökningen ges i detta avsnitt en bild av läget år 1958 för de återstående 20 procenten.

Resultaten sammanfattas i tabell 6. Rubriken *hemutrustning* täcker möbler, hushållsmaskiner, armatur, husgeråd, färger, hushållstextilier o. d. Gruppen *kroppsvård och hygien* omfattar bl. a. sjukvård, läkemedel, toalettartiklar, rengöringsmedel och tvättavgifter. *Telefon och porto* innesluter även frakter och telegram. Gruppen *diverse* är slutligen en restgrupp, som bland mycket annat innehåller klockor, smycken, väskor, hemhjälp, blommor, lotteri, pensioner, försäkringar, föreningsavgifter och gåvor.

De små skillnader mellan Norrland och övriga Sverige, som tabellen visar, är inte i något fall så framträdande, att de med säkerhet återger en bestämd tendens. Med denna reservation som bakgrund kan det noteras, att det genomsnittliga norrländshushållets något lägre utgifter för kroppsvård och hygien helt beror på lägre sjukvårdskostnader. Om det inte skulle vara följderna av ett rent slumpfel eller något annat statistiskt fenomen, uppkommer frågan, om norrlänningarna är friskare än sörlänningarna. Eller det kanske är så, att de som bor i Norrland har låga sjukvårdskostnader därför att det är så besvärligt för dem att komma till läkare? År 1960 hade sålunda den genomsnittlige norrländsläkaren *dubbelt* så stort patientunderlag som kollegan i övriga Sverige. Till detta kommer de längre avstånden i Norrland. — Statistiken över de allmänna sjukvårdens verksamhet visar, att per medlem är utgifterna för sjukpenning och läkarvård avsevärt större i de stora städerna än i

TABELL 6. Några konsumtionsgrupper. Utgift per hushåll år 1958

Konsumtionsgrupp	Norrland	Övriga Sverige
Hemutrustning	573	560
Kroppsvård och hygien	538	592
Telefon och porto	770	809
Diverse	913	1 020

Källa: SOS: Hushållens konsumtion år 1958.

de mindre urbaniserade delarna av landet. Förhållandet är omvänt för reseutgifterna i samband med sjukdom. I Norrland är utgifterna per sjukkasemedlem lägre för läkarvård men högre för resor än i övriga Sverige exklusive storstäderna. I fråga om utgifterna för sjukpenning kan man knappast tala om någon speciell norrländsk tendens. Skulle sjukkasestatistiken hårddras för ett vagt omdöme, vore det följande: norrlänningarna är troligen ungefär lika friska (eller sjuka) som övriga svenskar, men då de har längre väg till läkare gör de färre läkarbesök än övriga svenskar.

Utgifterna för telefon och porto var i genomsnitt desamma i Norrland och övriga Sverige, vilket kan synas en smula förvånande. Inom diversegruppen var utgifterna för hemhjälp något större i Norrland än i övriga Sverige. Detta kan vara en följd av att den unga kvinnliga arbetskraften har fler alternativa sysselsättningsmöjligheter söderut. Slutligen kan nämnas, att norrlandshushållen hade lägre utgifter för pensionsavgifter, försäkringar och föreningsavgifter. Detta går väl i linje med olikheterna i näringsstruktur. Jordbrukare och andra företagare har nämligen låga utgifter av denna typ.

Sammanfattning

Nu återstår den svåra uppgiften att söka sammanfatta iakttagelserna från de olika konsumtionsområdena. Finns det några genomgående tendenser, som sammanfaller med en eller flera av de hypoteser, vilka tidigare lanserats? Det är därvid att märka, att en fullständig prövning av "hypoteserna" kräver en för detta ändamål speciellt utformad fältun-

dersökning. Om här refererade iakttagelser sammanfaller med vad man enligt olika "hypoteser" kan vänta, är detta naturligtvis inget "bevis" för att ett orsaksförhållande existerar.

"*Klimathypotesen*". Norrlandshushållen köper i förhållande till hushållen i övriga landet mindre av färska vegetabilier, vilket delvis kan vara betingat av klimatet. I Norrland röks relativt sett färre cigaretter men förbrukas mer tuggtobak och snus än i övriga Sverige. Det är inte otänkbart, att klimatet spelar en viss roll för tobaksvanorna i Norrland.

När det gäller effekterna av kylan betyder den ökade energiförbrukningen mest. Norrland har större åtgång än landet i övrigt av kaloririk mat, bränsle för bostäder och drivmedel för fordon. Hur beklädnadsköpen påverkas är svårt att bestämma. Vissa tecken tyder på att man i Norrland har en del speciella klädvanor. Sålunda köps mindre av ytterrockar och kappor i Norrland än i Syd- och Mellansverige.

"*Avståndshypotesen*". Norrlänningarna har större utgifter för långa resor men mindre utgifter för korta resor än de, som bor i övriga landet. Särskilt långt har norrlänningarna till systembolagets butiker, vilket säkert bidrar till deras förhållandevis låga utgifter för alkoholhaltiga drycker. Tyvärr finns inget material, som belyser huruvida konsumtionen av s. k. impulsköpsvaror såsom sötsaker och konditorivaror på grund av färre butiksbesök är speciellt låga i Norrland. Det är möjligt, att de långa avstånden till underhållning utom hemmet gjort norrlänningarna extra massmediasinnade.

"*Utvecklingshypotesen*". I ett viktigt avseende får "utvecklingshypotesen" inget stöd. Den totala konsumtionen per capita är av ungefär samma storlek i Norrland som i övriga Sverige. Man vet dock mycket litet om de lokala variationerna inom Norrland. I ganska många fall ter sig dock det genomsnittliga norrlandshushållets konsumtionsstruktur en smula "föråldrad". Såsom exempel kan nämnas, att för norrlandshushållen är betydelsen av konsumtion *in natura* större än i övriga Sverige. Det finns vidare en rad varor som köps mer i Norrland än i övriga landet, nämligen mjöl, gryn, tuggtobak, snus, tidningen Såningsmannen, tyger och garner. Den mesta "konservatismen" framstår emellertid som en följd Norrlands speciella yrkesstruktur och låga urbaniseringsgrad. Där-

vid är att märka, att jordbrukare och andra kroppsarbetare i Norrland i allmänhet verkar under andra yttre betingelser än kollegerna i Syd- och Mellansverige.

En brasklapp är här på sin plats. Eftersom det statistiska underlaget inte tillåter några numeriskt exakta kalkyler, går det inte att bestämma huruvida Norrlands konsumtionsstruktur på vissa punkter eventuellt är något mer "föråldrad" än vad som följer av ekonomiska, demografiska och andra yttre förhållanden. Eller med andra ord, om norrlänningarnas preferenser eller tycke och smak skiljer sig från övriga svenskers i konservativ riktning. Ja, bilismens, televisionens och de stockholmska eftermiddagstidningarnas snabba genombrott tyder snarare på att norrlandskonsumenterna i vissa hänseenden har en "progressiv" läggning. Få län i södra Sverige har lika hög andel lägenheter med centralvärme och wc som Västerbottens och Norrbottens län, vilket inte heller stöder några teorier om norrlänningarna som ett ur konsumtionssynpunkt konservativt släkte.

Till slut bör sägas ifrån, att ovanstående redogörelse endast beskriver det faktiska tillståndet. Skall den sättas in i välfärdssammanhang är det nödvändigt att också veta hur man i Norrland upplever och värderar sin konsumtionsnivå. Det är ju inte själva företeelsen, utan människornas subjektiva uppfattning om denna, som bestämmer deras attityder och handlande. — I detta sammanhang finns anledning påminna om, att den privata konsumtionen bara är en del av det komplexa begreppet levnadsstandard eller levnadsnivå. Andra viktiga sidor är t. ex. personlig frihet, sysselsättning, arbetstid, trygghet och hälsa.

Källor

Som ovan anmärkts finns det ingen speciell litteratur om konsumtionsstrukturen i Norrland. Föreliggande uppsats bygger därför på material som samlats från olika håll. Muntliga upplysningar och opublicerat material har erhållits av tjänstemän vid följande institutioner: Industriens Utredningsinstitut, Försvarets Forskningsanstalt, Nya Systembolaget, Skolöverstyrelsen, Socialstyrelsen, Statistiska Centralbyrån, Svenska Bokförläggareföreningen, Svenska Tobaksaktiebolaget, Textilforskningsinstitutet och AB Tidningsstatistik.

Särskilt för denna uppsats har utförts en specialbearbetning av 1958 års levnadskostnadsundersökning.

Bland de publicerade källorna märkes:

SOS: Allmänna sjukkassor

SOS: Hushållens konsumtion år 1958

SOS: 1960 års folk- och bostadsräkning

SOS: Skattetaxeringarna

Offentliga handlingar rörande 1951 års dyrortsundersökning

Pris- och kartellnämndens offentliga redogörelser för regionala prisundersökningar

G. Albinsson, Svensk populärpress, Stockholm 1962

Levnadskostnaderna i Norrland, utgiven av Industriens Utredningsinstitut, Stockholm 1943

TV i Sverige — halvårs- och kvartalsrapporter från Industriens Utredningsinstitut för perioden 1959—62.

Å. Sundström—J. Ekström, Dryckeskonsumtionen i Sverige, Stockholm 1962